

Molnár Mária

A cigányokkal kapcsolatos beállítódás vizsgálata általános iskolai tanárok körében

A szerző a cigány tanulókkal szembeni tanári attitűdöket vizsgálja kérdőíves módszerrel két Baranya megyei helység általános iskolájában. A két település rövid bemutatása, valamint az elméleti háttér megrajzolása után következik az eredmények leírása. A kérdésekre adott válaszokat egyrészt a cigány többségű és a viszonylag kevés cigány tanulót oktató-nevelő intézmény függvényében, másrészt egymással összevetve elemzi. Az eredmények összegzése után megfogalmazott megállapítások a közoktatásban, sőt már a tanárképzésben is sürgetik az interkulturális szemléletet kialakítását, valamint rámutatnak arra, hogy az ún. romakérdés megoldása társadalmi szinten is fontos és szükséges feladat.

BEVEZETÉS

Baranya megye déli részén fekvő két település általános iskolájában tanító tanár kollégák romákkal kapcsolatos beállítódását vizsgáltam egy pécsi tanárjelöltekkel készült attitűdvizsgálat (BOHÁR 2002) módszerének felhasználásával. Kutatásaim helyszíne a bólyi általános iskola (Általános Iskola és Alapfokú Művészetoktatási Intézmény), valamint a környéken fekvő Versend általános iskolája.

Levéltári adatok szerint Mohács térségében a múlt század fordulójától, néhány település esetében azonban sokkal előbbre datálható a cigányok jelenléte. A tartós letelepedést leginkább az általános foglalkoztatást kötelezően előírt párthatározat jelentette. Köztudott, hogy a Baranya megyére jellemző aprófalvas településtípus kedvező a cigányok számára mind a lakóhelyük, mind az anyanyelvük megőrzése szempontjából. Így ugyanis többé-kevésbé zárt közösségekben tudnak maradni. Ennek jó példája Versend.

Versend Mohácstól 16 km-re fekvő, 954 főt számláló község. Lakosságának kb. a 75%-a cigány személy, az általános iskola tanulóinak 95%-a cigány származású fiatal. (Az iskola 102 tanulója közül mindössze 5 nem cigány származású.) Ha azonban csak az önbevallásokat vesszük figyelembe, akkor Versend esetében mindössze 27,9%-uk vallotta magát cigánynak a 2006-os önkormányzati választás alkalmával.

1993 óta Cigány Kisebbségi Önkormányzat működik a községben, amely a cigány hagyományok megőrzésében vállal aktív szerepet. Két cigány tánccsoport is működik a faluban. Évenként (május elején) kerül megrendezésre az ún. Romanap, de egyéb ünnepeket is meg-

ülnek Versenden a többi nemzetiséggel (horvátok, németek) karöltve. A CKÖ hivatalos munkanyelve a magyar, amely a hivatali felkészületlenség mellett a cigány nyelvek megkésett standardizációjának és a hivatali nyelv, valamint a szaknyelv hiányosságának tudható be.

A versendi cigányok az ún. *magyarcigányok* vagy *romungrók*, akik a romani nyelv kárpáti dialektusát beszélik, és Magyarországon nyelvszigetként vannak jelen. Elmondásuk szerint leginkább a helyi hagyományőrző közösség tagjai beszélik nyelvüket a legteljesebben. Ez az idősebb (kb. 50 év feletti) korosztályt jelenti. A családban és a faluban egymással találkozási is előkerül még a cigány nyelv a fiatalabb korosztály körében is, viszont (érdekes volt megtudni, hogy) ami „magyarul” történik, azt *romani* nyelvi helyzetben is magyarul mesélik el egymásnak. Ez utóbbi a diglossziás nyelvi helyzetre mutat rá, amely a nyelvtadás hiányos voltára vezethető vissza.

A fiatal korosztály tagjai csak a családban használják nyelvüket. Elmondásuk szerint szüleik és nagyszüleik tanítgatják őket „cigányul”, otthonról kilépve azonban már nem használják a cigány dialektust. A helyi általános iskolában a gyerekek németet tanulnak, de bizonyos időközönként lehetőségük van a *romani* mint származásnyelv elsajátítására is. A nem cigány tanulók szerint cigány társaik felkiáltások és csúfolkodás, valamint trágár beszéd során használják a cigány nyelvet, egyéb helyzetekben nem. Vannak néhányan a faluban, akik felnőttként újratanulják a nyelvüket.

A cigány népesség iskolázottságát tekintve túlnyomórészt általános iskolai végzettségű, és tanult valamilyen szakmát. A közeli Bóly és Mohács városában vállalnak munkát, illetve a helyi önkormányzatnál közhasznú/közcélú tevékenységet folytatnak, de vannak köztük jó módú vállalkozók, üzlemberek is. Viszonylag sokan tudnak közülük hangszeren játszani. A zenélést leginkább hobbiként űzik. Magukat *muzsikus cigányok* elnevezéssel illetik.

A másik vizsgált általános iskola Bólyban található. Ez a 3860 főt számláló kisváros Moháctól 15 km-re, Péctől 30 km-re fekszik. Eredeti elnevezése Németbóly volt, ami jól tükrözi lakosságának nemzetiségi arculatát: a város népességének ma is kb.65%-a ún. sváb származású. A cigány etnikumhoz tartozók nem telepedtek, illetve telepednek le itt, inkább a környékbeli falvakat favorizálják. Ezek közül Babarcon és Töttösön élnek a legnagyobb arányban és a legnagyobb számban is a cigány etnikumhoz tartozók: mindkét helyen az összlakosság 4–4,5%-át jelentik. Ez a szám Nagynyáradon 2,4%, Borjád esetében 1,8% és Szajkon 0,1%. A falvak közül Töttös van egyedül olyan helyzetben, hogy a 35 fős cigány lakossága anyanyelvként beszéli a *lovári* nyelvet. A *lovári* a *romani* nyelv egyik dialektusa, amely talán a legdominánsabb hazánkban. Nagynyáradon egy család ún. *beás cigány* (Jovánovics), ahol a nagypapa kosárfonó volt, és még beszélte a beás nyelvet (mely a román nyelv archaikus változata), azonban a gyerekek, unokák már csak a magyart használják.

Másutt többnyire *oláh cigányok* élnek, akik a *romani* nyelv egyik nyelvjárását, a *lovári* dialektust beszélik. A fent említett falvakban még magyarcigányok (romungrók) élnek nagyobb számban, beásnak mindössze néhány család vallotta magát. Iskolás nem cigány származású tanulóktól hallottam, hogy *olájok*nak csúfolják a cigányság tagjait (függetlenül attól, hogy mely cigány csoportba tartoznak). Az oláh-cigányok magukat *kolompárnak* vagy házassodás révén *kelderásnak* identifikálják.

A cigány nyelveket már csak a családban használják a községekben, ott is leginkább csak tréfálkozásra, csúfolkodásra. Elmondásuk szerint inkább a férfiak beszélik a nyelvet, a fiatal generáció pedig sok esetben egyáltalán nem ismeri ősei nyelvét.

Mind az öt község esetében 40–60%-os német nemzetiséggel számolhatunk. A bolyi általános iskolába öt községből járnak alsó és/vagy felső tagozatos tanulók. Így lehetséges az, hogy a bolyi intézmény tekintetében 5,3%-os cigány diáklétszámról beszélhetünk. Az iskolában a gyerekek németet tanulnak idegen nyelvként, viszont egyik cigány nyelv megtanulására sincs lehetőségük. Őseik nyelvét az iskolában az órák közötti szünetekben, illetve játék közben sem használják még egymás között sem. Így valószínűleg lezárult nyelvcsereéről beszélhetünk.

Csak Nagynyáradon létezik Cigány Kisebbségi Önkormányzat, amely egyéb rendezvények mellett minden év októberében megrendezi a Romanapot is. A többi helységben nem működik CKÖ.

Az etnikai közösség hagyományos magyar elnevezése a *cigány*. A magyarországi cigányok többnyire elfogadják ezt az elnevezést, ahogy az általam vizsgált falvakban is. A lényeg csak az, hogy különböző csoportjaik el tudják határolni magukat egymástól. A *beások* és a *romungrók* általában nem nevezik magukat *romának* (noha a politikai és közéletben egyre inkább ez az elnevezés terjed el), így dolgozatomban én is inkább a *cigány* szót használom, bizonyos esetekben a *romával* felváltva.

A KUTATÁS TÁRGYA, CÉLJA ÉS MÓDSZERE

A fent említett intézményekben 2009 tavaszán adatgyűjtést végeztem cigányok iránti tanári beállítódás mérésére. Céлом annak megállapítása, hogy (1) miként vélekednek a cigányságról a gyakorló tanárok, akik cigány fiatalokat is tanítanak; (2) van-e különbség a tanárok attitűdjei között aszerint, hogy többségében cigány tanulókat tanítanak, vagy kevesebb roma diákkal kerülnek kapcsolatba.

A mérés funkciójának megfelelően és a könnyebb kódolhatóság érdekében zárt kérdésekkel dolgoztam. Az egyes kérdésekre kapott válaszokat más kérdésekre kapott válaszokkal páronként összevetve, kontingenciatáblázat segítségével elemeztem.

A kérdőív kérdései a szociológiai háttértényezőkre, a tanárok romaképének forrásaira, a hazai kisebbségek ismeretének szintjére, valamint néhány – az oktatással szorosan összefüggő – beállítódás feltérképezésére irányultak. Összesen 53 pedagógus véleményét dolgoztam fel (12 fő a versendi iskolából és 41 fő a bolyi intézményből).

A vizsgálat elemzésében független változóként tekintettem a tanár korát, és függő változóként szerepeltek a következő kérdésekre adott válaszok:

- Milyen szintűnek tartja a cigánysággal kapcsolatos ismereteit?
- Milyen forrásokból származtatja a cigányokról kialakult véleményét?
- Gondot jelentőnek tekinti-e a roma tanulók jelenlétét, illetve a romák többségét osztályában/csoportjában?
- Milyen szintűnek ítéli meg saját romapedagógiai felkészültségét?

- Hajlandó lenne-e megtanulni valamelyik roma nyelvet?
- Milyen nyelven történjék ön szerint a cigány gyerekek oktatása (ha erre mód nyílna iskolájában)?

AZ ATTITÚDÖK VIZSGÁLATA

Általános elméleti háttér

Az emberi attitűdök a társas viselkedés mozgatórugói, így a pszichológia, illetve a szociálpszichológia foglalkozik velük.

Maga a fogalom a latin *aptus* ('vmre való alkalmasság'), illetve *aptitude* ('vmely aktivításra való készütség') kifejezésekből származik, lehetséges definíciói közül *Allport* 1935-ös meghatározása a legismertebb: „Az attitűd tapasztalat révén szerveződött mentális és idegi készenléti állapot, amely irányító vagy dinamikus hatást gyakorol az egyén reagálására mindazon tárgyak és helyzetek irányában, amelyekre az attitűd vonatkozik.” (Idézi HALÁSZ-HUNYADY-MÁRTON 1979, 49.)

Az attitűd három komponense a megismerő (kognitív), az érzelmi (affektív) és a viselkedéses összetevő. *Rokeach* (1968) új szemponttal gazdagítja a fenti meghatározást: megkülönbözteti a tárgyhoz és a helyzethez fűződő attitűdöt. Fontos még hangsúlyoznunk az attitűdök nyitottságát, dinamikusságát, hiszen funkciójukat tekintve a környezethez való adaptációt segítik. Így a változó világ, az új helyzetek hatást gyakorolnak az értelmi, érzelmi és cselekvéses reakciók szervezőire, azaz az attitűdökre is.

Alfred Binet volt, aki először hangsúlyozta az attitűd komplex, a különböző pszichikus funkciókat egyesítő jellegét a huszadik század elején. Először az általános lélektan, majd a személyiség-lélektan és a szociálpszichológia is feladatai közé emelte az attitűdök vizsgálatát. Ugyanakkor a szociológiában is helyet kapnak mint a kultúra konkrét reprezentánsai.

Az attitűdök jellemzői közé tartozik, hogy hierarchikus struktúrába rendeződnek (*KATZ* 1960). Egy adott személyiségnek léteznek a rá jellemző, tartós viszonyulásai, de mivel az attitűdök változnak, minden személy egymásnak ellentmondó attitűdökkel is rendelkezik (*ALLPORT* 1935).

Az attitűdök mérésére leggyakrabban az ún. attitűdskálát alkalmazzák. A legkorábbi skálatípus kidolgozója *Bogardus* (1933). A nevéhez fűződik az ún. szociális távolság skála, amely az etnikai csoportokkal kapcsolatos attitűdök mérésének klasszikus technikája. A másik ismert skálatípus az ún. Likert-skála, amely a vizsgált személyek adott kérdésekkel kapcsolatos egyetértését, az egyetértés/elutasítás fokozatait tárja fel.

Mérésmetodikai problémának számít egyrészt, hogy egy meghatározott viselkedés egyszerre több attitűddel lehet összefüggésben és fordítva (*WICKLER* 1969), másrészt, hogy a helyzeti tényezők legtöbbször jelentősebbek egy-egy viselkedés jóslásakor, mint a személyre jellemző jegyek (*ROKEAH* 1968).

A magyarországi cigányság attitűdvizsgálata során felvetődő problémák

A fent említett helyzeti tényezők közül a társadalmi változások óriási szerepet játszanak a kisebbségek és etnikai csoportok megítélésénél. Ezek a változások a társadalmi tolerancia csökkenését és a diszkrimináció erősödését okozhatják.

Ezt a hipotézist K. Postma kutatása azonban nem támasztotta alá. Ő a magyarországi cigányokkal kapcsolatos véleményeket gyűjtötte össze három különböző időpontban: 1987-ben, 1992-ben és 1993-ban. Kutatásai szerint hazánkban a cigányokkal szemben erősen negatív vélekedések fogalmazódnak meg, viszont a vizsgált időszakban ezek a vélemények nem erősödtek, inkább valamelyest csökkenő tendenciát mutattak. A cigányokra utaló negatívumok között legnagyobb gyakorisággal szerepelt az agresszivitás (70), a lustaság (68%), a műveletlenség (61%), megbízhatatlanság (60%), az élősködés (59%) és a piszkosság (56%).

Természetesen ebből az összetársadalmi romaképből is származnak majd azok az attitűdök, amelyekkel a pedagógustársadalom tagjai fordulnak a roma diákok és felnőttek felé.

EREDMÉNYEK

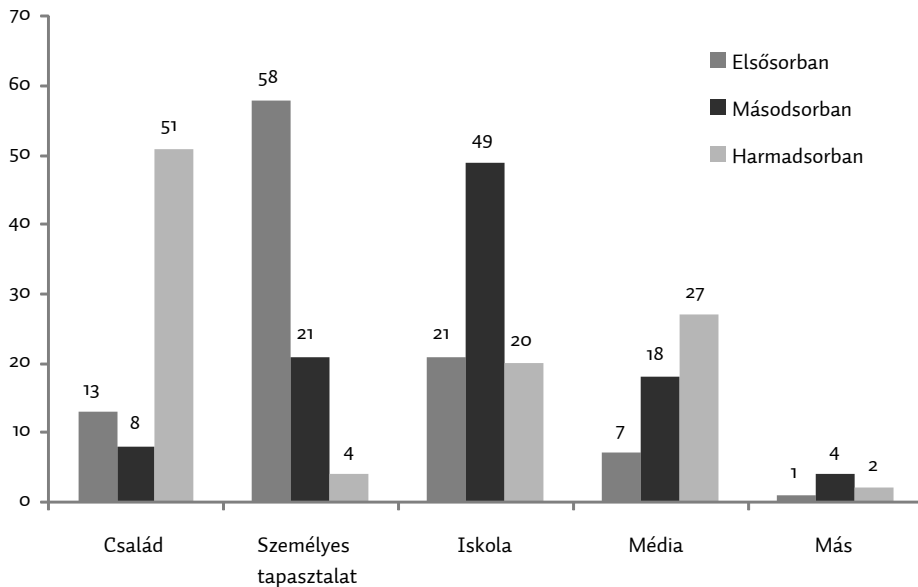
Az attitűdvizsgálat eredményét *négy fő tartalmi csomópont* köré rendezve mutatom be: a romákról kialakult vélemények forrásai, az ismeretek szintje, nyelvi kérdések, számosság-érzékenység.

A romakép forrásai

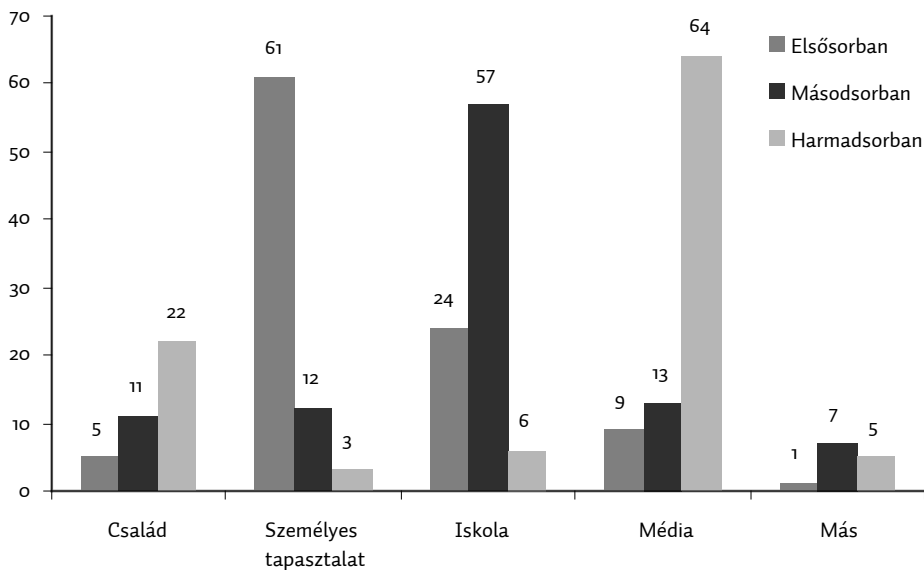
A tanárok romákkal kapcsolatos véleményének hátterében öt tényező került áttekintésre: a család, a személyes tapasztalat, az iskolák, ahová járt, egyéb intézmény, média, más. A megkérdezetteknek rangsorolniuk kellett a felsorolt tényezőket (1., 2. ábra).

Mindkét iskolában a válaszolók többsége a *személyes tapasztalatot* mint véleményformáló tényezőt jelölte meg elsősorban. A bolyi iskolában ez a szám 58%, míg a versendiben 61%. Az *iskolák, ahová járt* szintén mindkét helyen a második helyen szerepelt (Bóly 49%, Versend 57%); a harmadik helyre Bólyban a *család* (51%), Versenden a *média* kategória (64%) került.

1. ÁBRA: A romákról kialakított vélemények forrásai (bólyi általános iskola)

2. ÁBRA: A romákról kialakított vélemények forrásai (versendi általános iskola)

Kisebbségismeret

A tanároknak saját szubjektív megítélésük szerint kellett nyilatkozniuk arról, hogy milyen szintű ismeretekkel rendelkeznek a cigányságról, illetve milyennek ítélik azt a többi hazai etnikumról létező ismereteikhez képest. A megkérdezetteknek egy háromfokozatú skálán kellett minősíteniük ez irányú tudásukat.

1. TÁBLÁZAT: Különböző nemzetiségek ismeretének szintje a teljes minta százalékában a bólyi és a versendi általános iskolában

Ismeretszint	B	V	B	V	B	V	B	V	B	V	B	V
	Cigány		Szlovák		Német		Román		Szerb		Horvát	
Elegendő	54	62	16	6	68	28	14	11	12	9	18	23
Közepes	34	23	19	23	21	49	17	21	23	22	34	42
Kevés	11	13	56	58	11	21	56	58	58	59	43	33
Nem válaszolt	1	2	9	13	–	2	13	10	7	10	5	2

B = Bóly; V = Versend

A cigányság ismeretével kapcsolatos tanári önértékelésből kitűnik, hogy a bólyi iskolában tanítók nem tartják elegendőnek meglévő ismereteiket, viszont még mindig magasabb szintűnek gondolják, mint a bármely más hazai etnikumról meglévő tudásukat. Ez utóbbi a versendi pedagógusokra is igaz, annyi különbséggel, hogy ők ezt a tudást elegendőnek, illetve közepesnek minősítik.

A továbbiakban a nemzeti kisebbségek ismerete kapcsán már csak kizárólag a romákra koncentrálna életkor szerint tekintjük át a válaszokat.

2. TÁBLÁZAT: A cigányságról szóló ismeretek szintjének szubjektív megítélése a tanárok életkora szerint (%)

Milyen szintű ismeretekkel rendelkezik a cigányokról?	Bóly			Versend		
	25–35 éves kor között	35–55 éves kor között	55 év felett	25–35 éves kor között	35–55 éves kor között	55 év felett
Nem válaszolt	–	–	1	–	–	–
Elegendő	9	17	23	26	42	46
Közepes szintű	33	36	44	47	47	44
Kevés	48	47	32	27	11	10

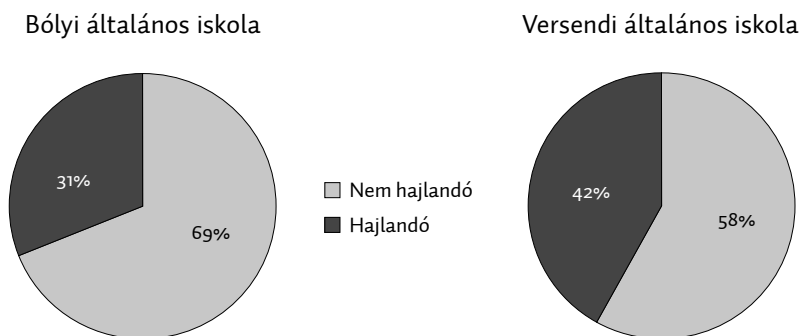
Mindkét iskolában tanító pedagógusokra igaz, hogy az idősebb korosztály (55 év felett) magasabbnak értékeli a cigánysággal kapcsolatos ismereteit, mint a fiatalabbak. Különösen igaz ez a versendi iskolára, ahol minden korosztály a másikénál többnek ítélte a tudását.

Az életkor növekedésével logikusnak tűnik az ismeretek növekvő szintjét feltételezni. De ugyanígy azt is, hogy egy roma többségű iskolában (pontosabban egy szinte teljes egészében roma intézményben) valóban nagyobb mennyiségű tapasztalatra és tudásra (továbbképzések, speciálkollégiumok stb. alapján) lehet szert tenni.

Beállítódások a nyelvi kérdésekkel összefüggésben

A cigánysághoz való viszony és a cigány nyelvek iránti attitűd nem független egymástól. Egy nyelv sosem választható el annak beszélőitől. Különösen igaz ez a cigány nyelvekre, amelyek írásbeliséggel is rendelkeznek ugyan, de főképp a beszélők által élnek. Persze figyelembe veendő tény az is, hogy a *beás*, a *romani*, illetve annak egyik nyelvjárása, a *lovári* nyelv vagy bármely más nyelv megtanulásának (egészen) személyes, praktikus motivációi is előfordulhatnak. Ezeket most figyelmen kívül hagyva csak a hajlandóságot vizsgáltam. Hozzáteszem, egyik tantestületben sincs olyan pedagógus, aki (lexikai elemek ismeretén kívül) beszélne bármelyik cigány nyelvet.

3. ÁBRA: Nyelvtanulási hajlandóság

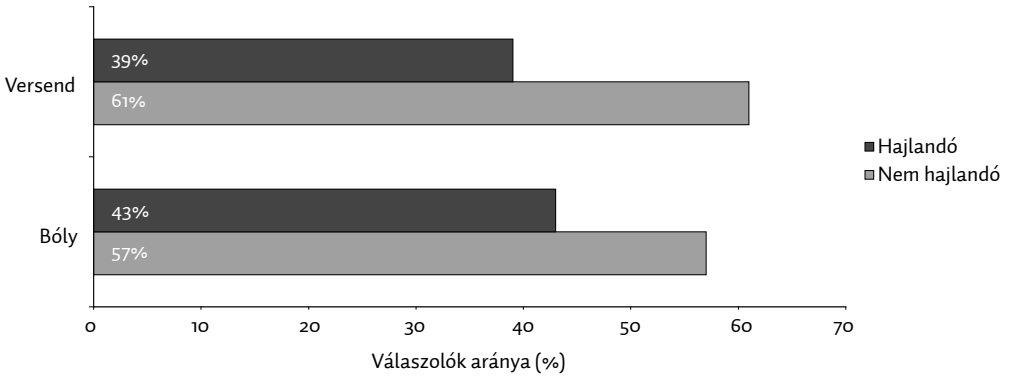

Mindkét iskola pedagógusai többségében nem lennének hajlandók megtanulni egyik cigány nyelvet sem, viszont a roma többségű versendi iskolában 12%-kal magasabb azoknak a száma, akik hajlandóságot éreznek a romák nyelvének elsajátítására.

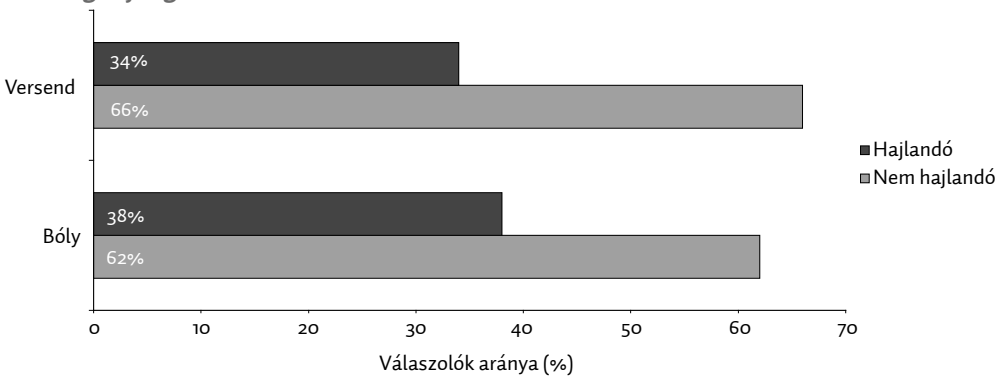
A továbbiakban ezt a nyelvtanulási hajlandóságot hoztam összefüggésbe a cigányokkal összefüggő ismeretszint mértékével.

Az adatok összehasonlításából kiderült, hogy a tanárok leginkább közepes mennyiségűnek vallott ismeretek birtokában vállalnák valamely cigány nyelv megtanulását (39%, illetve 43%), míg a nyelvtanulás elutasítása a kevésnek vallott ismeretszint mellett a legnagyobb arányú (70%, illetve 71%). Mindkét iskola esetében ugyanazt az arányt találtam, csak a százalékos eredmények térnek el némileg egymástól.

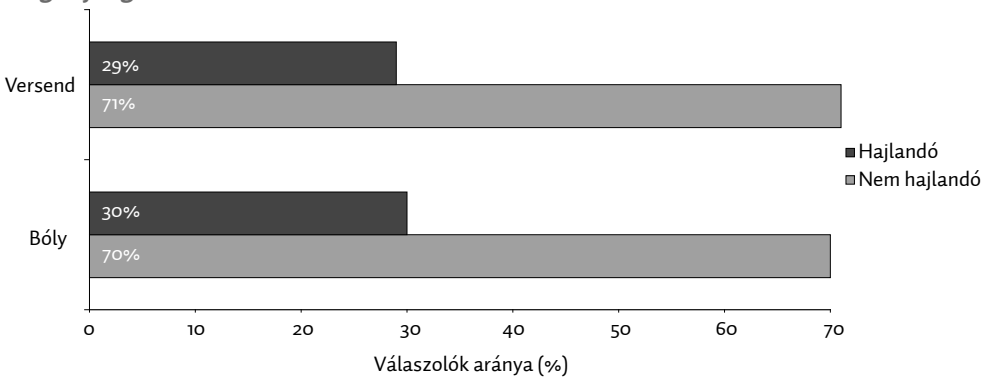
4. ÁBRA: Nyelvtanulási hajlandóság azok körében, akik közepes szintűnek tartják ismereteiket a cigányságról

5. ÁBRA: Nyelvtanulási hajlandóság azok körében, akik elegendőnek tartják ismereteiket a cigányságról

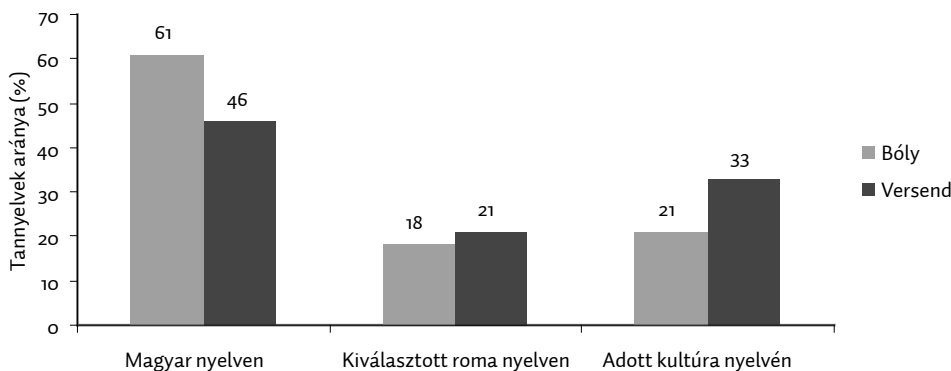
6. ÁBRA: Nyelvtanulási hajlandóság azok körében, akik kevésnek tartják ismereteiket a cigányságról

Az eredmények tükrében azt állíthatjuk tehát, hogy elsősorban az a pedagógus nem kívánja a roma nyelvet megtanulni, aki keveset tud a cigányokról. Minél jobban ismerik a pedagógusok a cigányokat, annál inkább mutatnak hajlandóságot a nyelvük elsajátítására is.

A másik kérdés arra irányult, hogy milyen nyelven történjek a többségben lévő cigány gyerekek számára a kultúra közvetítése (ha erre lehetőség nyílna az adott oktatási intézményben).

7. ÁBRA: A cigány kultúra közvetítésére javasolt tannyelvek aránya

Noha a tanároknak kb. a fele mindkét iskolában mindenképpen magyarul tanítaná a cigány származású gyerekeket, 39%-ban (Boly) és 54%-ban (Versend) mégis lehetőséget adna arra, hogy a diákok saját anyanyelvükön tanuljanak. A versendi iskolában ez a szám megint magasabb, mint a bolyiban, ahol jóval kevesebb cigány fiatal tanul.

Ha a cigány nyelv(ek) megtanulásának hajlandóságát vetjük össze a tannyelv kiválasztásával, hasonló arányt kapunk, viszont az is kiderül az adatokból, hogy többen tanítanak a cigány gyerekeket saját anyanyelvükön, mint ahányan megtanulnák a nyelvet. Érdekes ez az ellentmondás: a tanárok felismerik, hogy a cigány tanuló az anyanyelvén tudná legjobban elsajátítani a kultúráját, vagyis nyelvet és kultúrát összetartozónak látják, viszont saját maguk már kevésbé tennének lépéseket afelé, hogy nyelvtanulásukkal ezt közvetíteni is tudják cigány diákjaik felé.

A cigány tanulók osztálytermi jelenléte iránti attitűd

A pedagógusokhoz intézett kérdés a következő volt: „Gyakorló pedagógusként gondot jelent-e önnek, ha osztályában/csoportjában cigány tanulók vannak?”

A válaszokat háromfokozatú skálán lehetett megadni (nem jelent gondot, megoldható gondot jelent, nagy gondot jelent) úgy, hogy a romaarányok is adottak voltak (10–30%; 30–50%; 50% felett).

Ahogy a 3. táblázatból is kitűnik: minél nagyobb arányban vannak (vagy lennének) a cigány tanulók a pedagógusok osztályában/csoportjában, annál problematikusabbnak tekintik/tekintenek a helyzetet.

3. TÁBLÁZAT: Az oktatási szituáció nehézségi fokának megítélése különböző roma-arányok esetén

A cigány tanulók aránya (%)	Bóly	Versend	Bóly	Versend	Bóly	Versend
	Nagy gond (%)		Megoldható gond (%)		Nem jelent gondot (%)	
50 vagy több	76	43	24	53	0	4
30–50	71	31	28	58	1	11
10–30	40	9	42	59	18	32

Vessünk még egy pillantást a táblázatra! Jól látható, hogy a versendi iskolában, ahol a cigány tanulók jelentik a többséget, a tanároknak csak 43%-a tekinti 50% feletti létszámukat „nagy gond”-nak, míg a bólyiban ez az arány 76%. „Megoldható gond”-nak viszont Versend tartják többen (53%). Az iskola pedagógusainak tehát több mint a fele képes kezelni azt a szituációt, amikor osztályában/csoportjában a cigány diákok kerülnek többségbe, míg Bólyban még a 30–50% közötti roma jelenlét is „nagy gond”-ot jelent(ene) a tanároknak, sőt még a 10–30%-os cigány tanulói arány is nagyon problematikus volna sokuk (40%) számára.

A magyarázat valószínűleg abban keresendő, hogy míg a versendi pedagógusok már „hozzászoktak” a cigány tanulók kezeléséhez, azaz kellő tapasztalattal és tudással rendelkeznek e téren, addig a bólyi iskolában, mivel a roma tanulók jóval kisebb számban vesznek részt az oktatásban, a tanárok nem rendelkeznek kellő tapasztalattal és ismerettel oktatásuk-nevelésük terén.

E gondolatsoron haladva azt is megállapíthatjuk, hogy a versendi tanárok számára jelenti a legkevesebb gondot is a cigány többségű osztálytermi szituáció, akik közül legtöbben ítélték *elegendőnek*, illetve közepesnek a cigánysággal kapcsolatos ismereteiket. Az ismeretek (és persze a tapasztalat) tehát egyenes arányban állnak a több cigány tanuló oktatásában szerzett tapasztalattal. De ez nem jelenti azt, hogy ők egyáltalán nem tartják problematikusnak a cigány többségű (50% feletti) vagy a sok (30–50%) cigány tanulót magában foglaló osztályokat. A versendi pedagógusoknak mindössze 4, illetve 11%-a vallotta, hogy „nem jelent gondot” ez a helyzet, a problémát azonban inkább látják megoldhatónak, mint bólyi kollégáik.

ÖSSZEZÉS

A cigányokkal kapcsolatos attitűd kutatása során kimutatható néhány összefüggés a rájuk irányuló tanári gondolkodásmód és bizonyos háttértényezők között.

- Bizonyítást nyert, hogy a személyes tapasztalatnak van a legjelentősebb szerepe a cigánysággal kapcsolatos véleményalkotásban, ezt követi az iskola, amelyben az adott pedagógus tanult. A média véleményformáló ereje nem jelent újdonságot számunkra. Viszont Bólyban és környékén (a pedagógusok lakóhelyén) úgy tűnik, hogy a sváb származásnak és a nemzetiségi hovatartozásnak a mai napig fontos szerepe van, és a család megítélése az egyén véleményformálására is hatással van.
- A kisebbségek ismeretével kapcsolatban mindkét iskola pedagógusai a cigányokról való tudásukat tartják a legmagasabb szintűnek, ám azt nem gondolják elegendőnek. Ebben csak az a furcsa, hogy a bólyi tanárok ugyanúgy magas szintű ismereteket tulajdonítanak maguknak, mint a versendiek, akik – lakóhelyük és/vagy munkahelyük révén is – biztos tapasztalaton alapuló tudást mondhatnak sajátjuknak. Természetesnek tűnik, hogy az életkor és a cigányságról való tudás szintje egyenes arányban áll egymással.
- A cigány nyelvek megtanulására való hajlandóság mint a feléjük irányuló attitűd mutatója sajnos nem mutat biztató jelet. Igaz, hogy a pedagógusok nagy többsége egyik helyen sem tanulná meg a cigány nyelveket, viszont a cigányokat feltételezhetően jobban ismerő tanárok inkább hajlandók a nyelvük megtanulására. Ezt a tanári hajlandóságot a cigányok felé mutató nyitottságként értelmezve érdemes lenne kihasználni. A tanári szerep így nem kizárólag a többségi kultúra átadására szorítkozna, hanem a kisebbségi kultúra bizonyos elemeinek elismerését, átvételét, kultúrahordozó és kommunikatív értékének elfogadását is jelentené.
- A kutatás egyik szignifikáns eleme, hogy a vizsgálatban részt vevő tanárok problematikusnak ítélik a romaoktatást, és ebben a megítélésben a cigány tanulók létszáma a meghatározó az iskolai osztályokban/csoportokban. A nem cigány többségű iskolában a pedagógusok nagy számban „nagy gond”-ot jelentőnek fogják fel a cigányokkal való foglalkozást, és kevesebben gondolják megoldhatónak, mint a cigány többségűben. A problematizálás egyenes arányban van egyrészt a cigány tanulók arányával, másrészt a pedagógusok cigányságról való tudásának mértékével. Feltételezve, hogy az a szituáció más magyar (általános) iskolára is igaz, meg kellene próbálnunk megoldani a közoktatásban részt vevő pedagógusok ez irányú felkészítését. Nekik is legalább olyan mértékben megoldható problémának kellene tekinteniük a cigány tanulók nagy arányát az osztályban, mint a versendi cigány többségű iskola pedagógusainak. Igaz, hogy kompetenciahiányukat jelzik is, amikor nem elegendőnek ítélik meg tudásukat a cigányságról.

MEGÁLLAPÍTÁSOK

- Először is célul kellene kitűzni a cigány tanulók egyre nagyobb arányát integrálni képes, eredményes közoktatás létrehozását a meglévő rendszer átalakításával. Itt nem csak a reformpedagógiák vagy bármiféle alternatív pedagógia bevezetésére gondolok. Ezek ugyanis nem jelentenek mindig megoldást a cigány tanulók integrálására. Példa erre az általam vizsgált versendi iskola, amelyben 1992-ben történt ugyan kezdeményezés egy „cigány felzárkóztató program” létrehozására (bővebben lásd Molnár 2002), azonban ez a kísérlet kudarcba fulladt. Nemcsak azért, mert egyre gyengült a működtetéshez szükséges anyagi támogatás, hanem mert a nem cigány származású diákok elkezdtek csúfolni társaikat.

- A diszkrimináció és a szegregáció csak úgy küszöbölhető ki, a felzárkóztató programok csakis akkor lehetnek sikeresek, ha a többségi társadalom kellően motivált az adott etnikum – jelen esetben a cigányság – „megsegítésére”, és kellő toleranciát tanúsít iránta.

Ennek fényében már nem elegendő csak a közoktatási rendszer átalakítása, hanem már a tanárképzés során egyfajta interkulturális szemlélet kialakítására volna szükség, amely képessé teszi a pedagógusokat a hagyományos értékrendhez kevésbé illeszkedő fiatal (és idősebb) generációval való kommunikációra, bánásmódra. A cigányokkal szembeni tanári attitűd – mint láttuk – az őket (minket) körülvevő társadalomból is származik. Ezért lenne szükség az egész társadalom cigányokkal szembeni attitűdjének megváltoztatására is.

- Társadalmi szinten is tudatosítani kellene, hogy a romakérdés megoldása szükséges és fontos társadalmi feladat, hiszen a cigány etnikumhoz tartozó népesség száma Magyarországon évről évre növekedést mutat (POLÓNYI 2002). Sokat tehet ezért a média, az egyes családok szemléletváltozása, de elsősorban az iskoláinkban kellene megváltoztatni a tanulók cigányok iránti attitűdjét. Ebben elsősorban azok a tanárok nyújthatnának segítséget, akik cigány többségű iskolában tanítanak, mint az általam vizsgált versendi intézmény. Megnyugtató legalább az a tény, hogy túlnyomó többségük megoldható problémának tekinti a cigány tanulók nevelését-oktatását.

HIVATKOZOTT IRODALOM

ALLPORT, G. W. (1935): Attitudes. In Mc.Murchison: *A Handbook of Social Psychology*. Worcester, Mass. Clark University Press, 798–844.

BOGARDUS, E. S. (1933): *A social distance scale*. J. Sociol. Res., 265–271.

HALÁSZ LÁSZLÓ – HUNYADY GYÖRGY – MARTON MAGDA (szerk., 1979): *Az attitűd pszichológiai kutatásának kérdései*. Akadémiai Kiadó, Budapest.

BOHÁR ANDRÁS – GÉCZI JÁNOS – HUSZÁR ZSUZSANNA – MRÁZIK JULIANNA – SRAMÓ ANDRÁS (2002): *A romákkal kapcsolatos beállítódás vizsgálata tanárjelöltek körében*. *Magyar Pedagógia*, 1. sz. 31–63.

- KATZ, D. (1960): *The functional approach to the study of attitudes*. Publ. Opin. Quart., 24. 163–204.
- MOLNÁR MÁRIA (2002): *A cigány kisebbség oktatása Magyarországon*. Cigány tanulmányok 10. Friss kutatások a romológia körében. PTE, Pécs, 56–62.
- POLÓNYI ISTVÁN (2002): *A cigány népeesség demográfiai, iskolázottsági és foglalkoztatási helyzete*. *Iskolakultúra*, 8. sz. 44–56.
- POSTMA, K. (1996): *Changing Prejudice in Hungary. A Study of the Collapse of Socialism and its Impact on Prejudice Against Gypsies and Jews*. Groningen, Rijksuniversiteit ICS Dissertation Series.
- ROKEACH, M. (1968): *Beliefs, attitudes and values. A theory of organization and change*. Jossey-Boss, San Francisco.
- WICKLER, A. W. (1969): *Attitudes versus actions: The relationship of verbal and overbehavioral responses to attitude objects*. J. of Soc. Issues, 25. 41–78.

FELHASZNÁLT IRODALOM

- ANDOR MIHÁLY: Szaporák, mint a cigányok? *Iskolakultúra*, 2001. 12. sz. 99–102.
- BARTHA CSILLA: Kétnyelvűség, nyelvcseré: a kisebbségi nyelvek megőrzésének lehetőségei. In Cserti Csapó Tibor (szerk.): *A cigány nyelvek nemzetközi szemináriuma*. Konferenciakötet, PTE BTK Romológia Tanszék, Pécs, 2001, 15–34.
- FORRAY R. KATALIN: Multikulturális társadalom – Interkulturális nevelés. *Valóság*, 1997. 2. sz.
- FORRAY R. KATALIN: A nemzeti és etnikai kisebbségek oktatása. *Educatio*, 1998. 2. sz. 50–66.
- GÉCZI JÁNOS – HUSZÁR ZSUZSANNA – SRAMKÓ ANDRÁS – MRÁZIK JULIANNA: A romákkal kapcsolatos beállítódás vizsgálata tanárjelöltek körében. *Magyar Pedagógia*, 2002. 1. sz. 31–61.
- HARSÁNYI ESZTER – RADÓ PÉTER: Cigány tanulók a magyar iskolákban. *Educatio*, 1997. 1. sz. 48–59.
- KEMÉNY ISTVÁN (szerk.): *A magyarországi romák*. Változó Világ, Press Publica, 2000.
- LABODÁNÉ LAKATOS SZILVIA – PÁLMAINÉ ORSÓS ANNA – VARGA ARANKA: A magyarországi cigány nyelvek. In László János – Forray R. Katalin (szerk.): *Roma tanulók iskolai pszichológiája*. PTE Pécs, 2002.
- LISKÓ ILONA: A cigány tanulók és pedagógusok. *Iskolakultúra*, 2001. 12. sz. 3–14.
- NAGY MÁRIA: Cigány tanulók nevelése. In Buda A. (szerk.): *Pedagógia és hermeneutika*. Debreceni Egyetem, Debrecen, 2002, 65–72.
- ORSÓS ANNA: A magyarországi cigányok nyelvi csoportjai. In *Cigány Néprajzi Tanulmányok* 6. Budapest, 2002.
- RÉGER ZITA: Cigány gyerekek nyelvi problémái és iskolai esélyei. *Iskolakultúra*, 1995. 24. sz. 102–106.